

SURIYE'DEKİ MÜSLÜMAN OKULLARI*

J. Robertson Buchanan

Çev. Doç. Dr. Salim AYDÜZ**

Geçen yüzyılın ilk yıllarına kadar Türk hükümetinin eğitimde kontrolü olmayıp her şey ulemanın ellerindeydi. Eğitimde reform Abdülmecit (1839–1861) döneminde başladı; 1856 yılında ilan edilen meşhur ferman –Hatt-ı Hümayun- hükümeti eğitimle ilgili düşüncelerini yapma konusunda zorluyordu. Türk devletinin resmî eğitim kanunu Sultan Abdülaziz döneminde (1861–1876) 1869 yılına kadar yayınlanamadı. Fermanın şartları okullara göre kısaca şu şekildeydi:

1. Her köyde en azından bir ilkokul olacak; 500 aileden fazla nüfusu olan kasabalarda bir de yüksek dereceli bir ilkokul (ortaokul) kurulacak.
2. 1000 kişiden fazla nüfusu olan her kasabaya bir ortaokul kurulacak ve her eyaletin merkezine bir de lise kurulacak.
3. İstanbul'da bir büyük üniversite ve büyük eğitim komisyonu kurulacak.

Bu şartları yerine getirmek için birkaç yıl içinde çok az çaba sarf edildi. Ancak Sultan Abdülhamit (1876–1908) zamanında sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda eyaletlerde de yüksek dereceli okulların kurulması için ciddi gayretler gösterildi. Türkçe anayasasının ilanından itibaren Genç Türk Partisi'nin temel görevlerinden biri olarak bu şartların etkili kılınması ve eğitimin bütün imparatorluğun her tarafına yayılması için gayret sarf edildi.

Bugün (yani Birinci Dünya savaşından önce), mevcut devlet ve sivil okullar üç derecededir:

1. İlkokullar –iki alt guruba ayrılıyor
 - a. İptidaiye veya başlangıç okulları ve

* J. Robertson Buchanan'ın bu makalesi “Moslem Schools in Syria” adıyla *Transactions of the Glasgow University Oriental Society* (cilt IV (1913–22), Ed. Rev. John Muir, B.D., Glasgow 1926, s. 51-53) dergisinde neşredilmiştir.

** Doç.Dr., Fatih Üniversitesi ve FSTC, UK., ayduz@fstc.org.uk

- b. Rüşdiye veya ortaokul.

Eğitim ücreti yok. Okulların her bir bölümü üç yıl sürüyor. Eğitim dili ana dilde yapılıyor, yani mesela Suriye için Arapça. Öğretim zorunlu ancak kızlar, erkeklerden ayrı yerde eğitiliyorlar. Zamanın çoğu Kuran'dan süre ezberlemekle geçiyor. Pratik olarak şimdi her köyde bir ilkokul var, ortaokullar ise her bir kaymakamlığın merkezinde bulunuyor. Bazı merkezlerde ise kızlar ve erkekler ayrı olmak üzere iki tane bulunuyor. Ayrıca her mutasarrıflıklarda her iki gurup için böyle okullar bulunmaktaysa da kız öğrencilerin çoğu ilkokuldan sonra eğitimi bırakıyorlar.

Rüşdiye Mekteplerinin son yılının temel müfredatı şu şekildedir:

Kur'an; Din dersi; Türkçe temel dilbilgisi; okuma; Farsça dilbilgisi; aritmetik; pratik geometri; genel tarih bilgileri; genel ve Osmanlı coğrafyası; medeniyet bilgileri ve ahlaki değerler; Fransızca.

II. Ortaokullar- iki alt kısımdan meydana gelir

- a. İdadiye (hazırlık) ve
- b. Sultaniye (lise).

Bunlar mevcut bir form halinde olup sadece Lise olarak İstanbul'daki Galatasaray olarak bilinen okul vardır. Hazırlık okulları sadece her vilayetin merkezinde bulunmakta olup İmparatorluğun içinde Beyrut ile Suriye'deki Halep'in de bulunduğu on iki eyalette ismi *Lise* olarak değiştirilmiştir. Müfredat yedi seneyi kapsamaktadır (ilk üç yılı Rüşdiye seviyesi, son dört yılı ise İdadiye seviyesi); küçük merkezlerdeki değiştirilmiş müfredat ise 5 yıldan meydana gelir (3 yıl Rüşdiye ve 2 sene idadiye seviyesi).

Eğitimde matematik, fen, tarih, İslam hukuku ve yabancı diller veriliyordu. Eyalet son zamanlarda eğitim dili Türkçe olan bir Türkçe idadiye, eğitim dili Arapça olan bir Arapça idadiye açtı. Türkçe ve Arapçanın yanı sıra Fransızca özellikle Suriye'nin Beyrut, Halep, Şam ve Kudüs gibi idadiyelerinde önem verilen bir dil olarak konuldu. Beyrut'ta İngilizce ve Almanca da müfredata dâhil edildi.

Okul ücretleri yeni konuldu. Harici sınav öğretmenleri, normal öğretmenlere yazılı ve sözlü sınavların yapılmasında yardım ediyorlar ayrıca İstanbul'daki ileri seviyedeki okullara hiçbir sınav yapılmadan alınmasını sağlamak üzere derslerin sonunda diploma veriliyordu. Bu okullar erkek

öğrencilerle sınırlı olup kız öğrenciler seyrek olarak derslere gidiyorlar. Bununla birlikte İstanbul'da erkek öğrenciler yanında kız öğrenciler için de eğitim imkânı sağlanıyordu.

III. İstanbul'daki Dârülfünun ile çeşitli özel veya meslekî okullar gibi ileri seviyedeki okullar.

Suriye Şam'da bir *Tıbbiye* bulunmakla birlikte, bu okulun imparatorluğun entelektüel bir merkezi olan Beyrut'a taşınması daha mantıklıdır. Beyrut'ta ayrıca birisi Hukuk Fakültesi diğeri ise normal olmak üzere iki özel okul daha var ki bunlar Suriye'deki ilk ve orta eğitimin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bulunuyor. Şam'da şuan Beyrut'ta olduğu gibi normal bir okul var. Suriye'deki hazırlık okulunun görevlileri İstanbul'daki normal eğitim okullarında yetişmiş kişilerden işe alınmaktadır. Halep'te bulunan *Lise*'de biri sivil diğeri askeri olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır ki ikincisi üzerinde burada durmaya değer.

Halk ve devlet okullarının yanı sıra ayrıca camilerde de okullar var ki bunlar hükümetin idare konusunda paylaşma isteğine rağmen hala büyük ölçüde ulemanın kontrolü altındadır.

İlkokul seviyesindeki pek çok cami okulu hükümet tarafından ele geçirilip kontrol altına alınmasına rağmen yüksek eğitim veren cami okulları büyük ölçüde bağımsızdır. Onlar Müslümanlar arasındaki eski yüksek eğitim kurumlarının doğrudan devamı durumundadırlar ve bugünkü reform denemelerine karşı pek çok temel karakterlerini muhafaza etmektedirler. Ve aynı zamanda onların amacı Kur'an temelli İslâmî kanunlara dayalı hukukî konularda insanlara rehberlik yapabilecek İslam'ın dinî liderlerini yetiştirmektir. Bu okulların en yüksek ve büyükleri İstanbul ve Kahire'de bulunabilir. Bu tür İlahiyat okullarının Suriye'de kurulması konusu Beyrut'ta planlandı. Dersler geçmişten geldiği şekliyle yabancı dil ve ilahiyat olmak üzere iki konuyu ihtiva etmektedir. İlahiyat konularında Kur'an, Hadis ve fıkıh çalışılırken, dil konularında ise Arapça dilbilgisi, şiir ve belagat çalışılırdı. Mantık ve ahlak felsefesine de bir yer verilmiştir. Cami okullarına gitmeden önce pek çok kişi Devlet ortaokullarından birine giderek genel eğitimini almıştır, fakat daha sonra araştırma veya özgür düşünce için amaç bırakılmayıp, geleneksel bir ortam içine girerler. Otoritenin yok edilmiş eli ilahiyat tartışmalarında olduğu gibi felsefe konularında da etkilenmiş durumdadır. Şüphesiz hafıza çok yoğun kullanılırken, anlama konusu gelişmemiştir.

Bu okula giren öğrencilerin hepsinin ulema sınıfına girmesine imkân verilmedi. İleri konularda kendilerini memnun etmeyecek olan kişiler okuldan ayrıldılar ve onlara ilkokullara öğretmen olarak girebilecekleri imkânlar verildi. Arapça dilbilgisi konusunda öğretmenlik yapamayacak kimseler, Kur'an ve hadis konularında iyi bir eğitim alarak imam veya vaiz oldular. Bu iki grup düşük seviyede ve tam anlamıyla ulema sınıfının dışındaydı. Bir sonraki derece olan müderrislik ile cami okulunda öğretmenlik ise ulema sınıfına bir başlangıç noktasını oluşturuyordu. Şayet müderris çalışmalarına devam ederse, belki de ileride dini konularda tanınmış bir otorite olabilir ve ileri seviyede bir müderris veya kadı olabilirdi. Daha ileri seviyedeki çalışmaları onu Şam, Halep, Kahire, Edirne ve Bursa gibi beş büyük şehirde (bilâd-ı hamse) baş kadılık makamına kadar yükseltebilir. Bunların arasında en yüksek makam Şeyhülislamlık olup İstanbul'da sultanın yakınında oturur. Bu şekildeki eleme sistemiyle sadece yetenekli kimseler en yüksek makamlara kadar yükselebilir. Bu okullardaki bazı öğretmenlerin maaşları hükümet tarafından ödendi. Okul ücreti ve yurt ücreti gibi masraflar ise vakıflar ve diğer çeşit bağışlarla karşılanmaktaydı.